

**Gödri Irén – Tóth Pál Péter: Bevándorlók
társadalmi helyzete**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Gödri Irén – Tóth Pál Péter (2004) „Bevándorlók társadalmi helyzete”: in: *Társadalmi riport 2004*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 425–438.

Bevándorlók társadalmi helyzete

Gödri Irén – Tóth Pál Péter

1. Bevezető

A nemzetközi vándormozgalom keretében több mint 136 országból érkeznek Magyarországra külföldi állampolgárok. Tartózkodásuk célját, időtartamát számos tényező befolyásolja. Van, aki már több mint egy évtizede itt él, s van, aki csak röviddel ezelőtt érkezett. A különböző csoportok mind demográfiai összetételük, mind társadalmi helyzetük szempontjából igen sokfélék.

A legtöbb bevándorló a szomszédos országokból érkezik – azokról a magyarok területéről, amelyeket az I. és a II. világháború utáni nagyhatalmi döntések következtében csatoltak el Magyarországtól – és többségük magyar nemzetiségű. Az 1988–2001 közötti időszakban az összes bevándorló (278 566 fő) 70%-a érkezett a környező országokból és a 2001-ben Magyarországon tartózkodó bevándorlók¹ (110 028 fő) 56%-a ugyancsak a környező országok állampolgára volt. Mivel a szomszédos országokból érkező, zömében magyar nemzetiségű és anyanyelvű bevándorlók történelmi-, kulturális-, vallási hagyományai megegyeznek a fogadó népességével, a magyarországi társadalmon belüli helyzetük is sok szempontból különbözik a más országokból (esetleg földrészekről) érkező bevándorlók helyzetétől.

Tanulmányunk a Magyarországon 2001-ben bevándorló státuszt szerző, a szomszédos országokból érkező bevándorlók körében készült kérdőíves felmérés² eredményei alapján kísérel meg bemutatni a vizsgált csoport társadalmi helyzetének néhány metszetét. Az ebből kirajzolódó kép azonban éppen e csoport sajátossága következtében a bevándorlók egészére még akkor sem vonatkoztatható, ha a többséget éppen azok alkotják, akikről szólunk.

A társadalmi helyzet egy összetett fogalmi kategória, amelyet a munkaerő-piaci, illetve -foglalkozási pozíció, a jövedelem, a vagyoni helyzet, az

¹ Az adott évben Magyarországon tartózkodó bevándorlók csoportja nem tartalmazza azokat, akik időközben megkapták a magyar állampolgárságot.

² A Belügyminisztérium adatai szerint 2001-ben Magyarországon közel 7 ezer – a környező országokból származó – személy szerzett bevándorló státuszt: 69,4%-uk Romániából, 17,7%-uk Ukrajnából, 10%-uk Jugoszláviából, 2,2%-uk Szlovákiából és elenyésző részük Horvátországból, illetve Ausztriából érkezett. A *Bevándorlók 2002* című felmérés e csoport 18 év feletti tagjainak 1015 fős reprezentatív mintáján készült, az NKFP 5/00846/2002 sz. kutatási projekt keretében.

iskolai végzettség, a lakáshelyzet, az anyagi és kulturális javak elérhetősége is meghatároz. A társadalmi helyzet jellemzésére a státuszcsoporthoz fogalma is használatos, amelynek meghatározásához kialakított dimenziókban az előbbieken mellett a fogyasztás, a kultúra és életmód, a lakókörnyezet, valamint az érdekérvényesítés is szerepel (Kolosi, 1984). A különböző dimenziókban belül a vizsgált egyén vagy csoport a hierarchia különböző szintjein helyezkedhet el. Annak függvényében, hogy hogyan ítélik meg saját helyzetüket az egyes dimenziókban belül, és mit tartanak fontosnak, illetve mihez viszonyítanak, a társadalmi helyzet a szubjektív önbesorolás, illetve az elégedettség alapján is megragadható.

A társadalmi helyzetet e gazdag megközelítési eszköztárból mindössze néhány dimenzió vizsgálatára van lehetőségünk. A bevándorlók körében készült felmérés elsődleges célja ugyanis a migráció motivációinak, illetve a bevándorlók beilleszkedésének vizsgálata volt. Természetesen a beilleszkedés számos metszete a bevándorlóknak a fogadó társadalmon belüli helyzetét is tükrözi, azonban ez utóbbi átfogó feltárásához szükséges néhány fontos objektív mutató (pl. a jövedelem, lakókörnyezet, fogyasztás stb.) nem áll rendelkezésünkre. A szubjektív elégedettség mutatóival viszont több összefüggésben is rendelkezünk.

A társadalmi helyzetet a réteg, osztály, státusz stb. által leíró dimenziók nem veszik figyelembe, hogy a társadalmi jólét egyik fontos feltétele a társas kapcsolatok hálózatába való integráltság. A társas kapcsolatok megléte és a különböző civil szerveződésekhez való kötődés, valamint az ebből származó erőforrások azon túl, hogy hatással vannak az egyén jólétére és egészségi állapotára, a társadalmi pozícióját is meghatározzák és a társadalmi érvényesülés szempontjából is fontos szerepet töltenek be (Bourdieu, 1978).

A fenti megfontolások alapján a bevándorlók társadalmi helyzetét az iskolázottság, a munkaerő-piaci helyzet (gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság), a társadalmi integráció és a különböző tényezőkkel való szubjektív elégedettség dimenzióiban vizsgáljuk.

2. Iskolai végzettség

Az iskolai végzettség az egyén egész élete, lehetőségei, életvitele szempontjából fontos szerepet játszik. Meghatározza a foglalkozási életpályát és az elérhető társadalmi helyzetet. A vizsgált bevándorló csoport ebből a szempontból jó feltételekkel rendelkezik: a magasabb iskolai végzettségűek aránya mind a kibocsátó társadalmakhoz, mind a magyarországi népességhez viszonyítva nagyobb. A 18 éves és idősebb bevándorlók kétharmada rendelkezett

legalább középiskolai végzettséggel (szemben a Magyarországra vonatkozó 34,7%-kal), a 25 éves és idősebb bevándorlók közel egyharmada (31,7%) pedig felsőfokú iskolai végzettségű volt (szemben a magyarországi 12,1%-kal). A középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a nőknél magasabb, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig a férfiaknál, ami a 25 éves és idősebb férfiak körében 37,5% volt.

3. A bevándorlók munkaerő-piaci helyzete

A bevándorlóknak a fogadó társadalom munkaerő-piacán való elhelyezkedése egyben beilleszkedésüket is meghatározza. A bevándorlók foglalkoztatottságára vonatkozó nemzetközi vizsgálatok többnyire arra világítanak rá, hogy a munkanélküliség szorosan összefügg az iskolázottság és életkor mellett a bevándorlók etnikai háttérével is (Ostby 2002; Gesano 2002). Az általunk vizsgált csoport nemzetiség és anyanyelv szerinti összetétele alapján azt feltételezzük, hogy az etnikai háttér önmagában jelentős tökélet jelentett a munkaerőpiacon való elhelyezkedés szempontjából.

Összehasonlítva a bevándorlók Magyarországra jövetel előtti és jelenlegi (a vizsgálat időpontjában jellemző) *gazdasági aktivitását* (1. ábra), azt tapasztaljuk, hogy a foglalkoztatottak aránya (mind az alkalmazottaké, mind a vállalkozóké) növekedett, ami – a munkanélküliek arányának csökkenése mellett – abból is adódott, hogy a migráció előtt még tanuló státuszban lévők többsége időközben befejezte a tanulmányait és belépett a munkaerőpiacra.

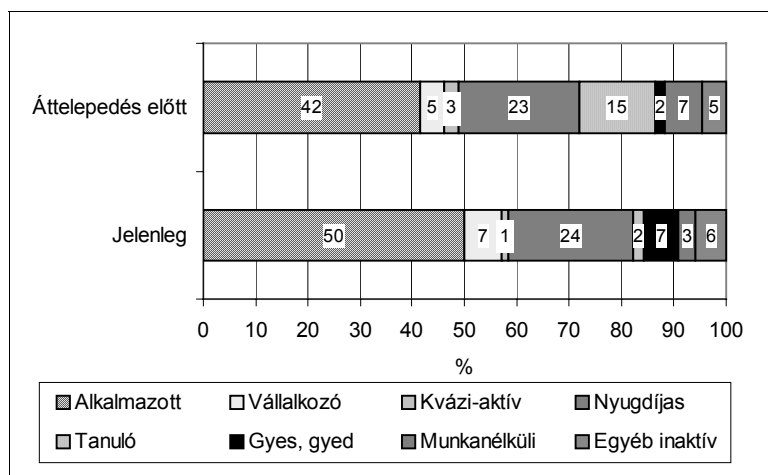
A munkanélküliségi ráta³ a migráció előtti 12,8%-os értékről 5,3%-ra csökkent a vizsgált csoportnál, ami megközelíti a magyarországi munkanélküliségi ráta 2001. évi értékét (5,7%)⁴. A különböző demográfiai csoportokon belül azonban eltérés mutatkozik mind a foglalkoztatottak⁵ és a munkanélküliek arányában, mind a munkanélküliségi rátában.

³ A munkanélküliségi ráta a munkanélküliek arányát jelenti a gazdaságilag aktív népességen belül. A gazdaságilag aktívak a munkaerőpiacon megjelenő népességet, azaz a foglalkoztatottak és a munkanélküliek együttes számát jelentik.

⁴ KSH (2003: 53)

⁵ A foglalkoztatottak közé soroltuk – a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlása szerint – az alkalmi munkából élőket és a segítő családtagokat (akiket az előbbieken kvázi-aktívnak nevezünk).

1. ábra. A bevándorlók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása a migráció előtt és jelenleg (%)

Megjegyzés: N=1015

A férfiaknál a foglalkoztatási arány jóval magasabb (70%), mint a nőknél (50%), ami annak köszönhető, hogy a nők között – idősebb korösszetételük következtében – több a nyugdíjas, valamint a háztartásbeliek miatt az eltartottak aránya is nagyobb. A munkanélküliek arányában (3,3%) nincs eltérés a két nem között, viszont a munkanélküliségi ráta magasabb a nőknél (6,1%), mint a férfiaknál (4,4%), szemben a magyarországi trenddel, ahol ez a mutató évek óta a férfiak körében nagyobb: 2001-ben a nőknél 5%, a férfiaknál 6,3%.

Korcsoportok szerinti vizsgálva a bevándorlók munkaerő-piaci helyzetét, azt tapasztaljuk, hogy a 40–49 éveseknél a legnagyobb a munkanélküliek aránya (9,5%) és a munkanélküliségi ráta is (10,7%), ami azt jelzi, hogy ez a korcsoport szembesült leginkább nehézségekkel az áttelepedést követő munkaerő-piaci beilleszkedést illetően. A munkanélküliség a 40 év alatti bevándorlóknál kisebb, mint a fogadó népesség hasonló korcsoportjaiban, a 60 év felettiekre pedig egyáltalán nem jellemző lévén, hogy 95%-uk nyugdíjas.

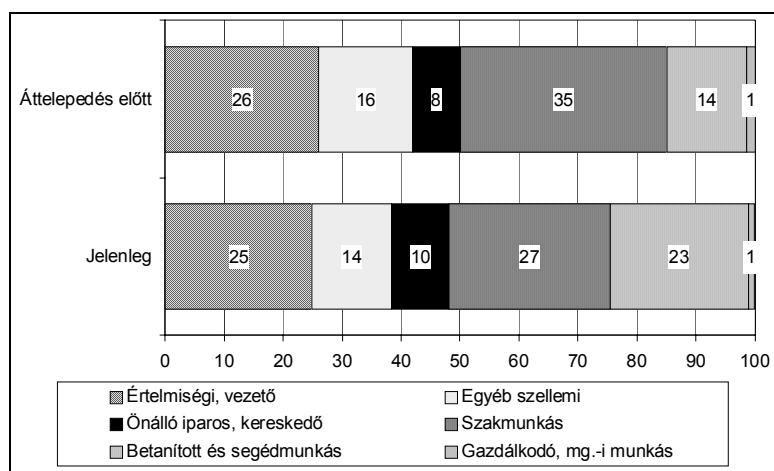
Annak ellenére, hogy az iskolai végzettség fontos eleme a munkaerőpiacon való elhelyezkedésnek, adataink azt mutatják, hogy a munkanélküliségi ráta tekintetében nincs lényeges különbség a felsőfokú, valamint az alacsony végzettségű bevándorlók közt. A legkisebb ez az arány a szakmunkás vég-

zettségükénél (4,1%). Ugyanakkor a foglalkoztatottság az átlagosnál nagyobb a felsőfokú végzettséggel rendelkező bevándorlók körében (69%), de leginkább az inaktív keresők és eltartottak arányának rovására.

Az, hogy a megkérdezett *mióta él Magyarországon* szintén meghatározó arra nézve, hogy sikerült-e munkahelyet találnia, ugyanis míg a megkérdezés ideje előtti egy-két évben érkezők körében a munkanélküliségi ráta 9,1%, a 3–5 évvel korábban érkezőknél 4,7%, a több mint 5 éve Magyarországon élők esetében mindössze 2,9%.

Az a feltételezésünk, hogy a magyar *nemzetiség és anyanyelv* a munkaerőpiacon különböző előnyökké konvertálható tőkét jelent (szemben a más etnikai háttérrel rendelkező bevándorlókhoz képest), olyan formában igazolódott, hogy a nem magyar nemzetiségűek között jelentősebb az egyéb inaktívak aránya (11,3%), valamint az önállóként dolgozók aránya is jóval nagyobb (16,3%), mint a magyar nemzetiségű bevándorlók esetében (5,4%, illetve 4,5%). Bár a nem magyar nemzetiségűek alacsony elemszáma csak óvatos következtetést tesz lehetővé, az adatok alapján úgy tűnik, hogy kevésbé tudtak alkalmazottként elhelyezkedni a magyar munkaerőpiacon, és a munkahellyel nem rendelkezők a letelepedéshez „kénytelenek voltak” – a jövedelmet igazolandó – valamilyen vállalkozást létrehozni.

2. ábra. Az aktív keresők foglalkozási csoportok szerinti megoszlása (%)

Megjegyzés: Érvényes esetszámok: áttelepedés előtt: N=489, jelenleg: N=583.

A gazdasági aktivitás mellett a bevándorlók a társadalmi helyzetének lényeges mutatója a *foglalkozási státusz*. Ha az aktív keresők foglalkozási csoportok szerinti megoszlását vizsgáljuk, összehasonlítva a migráció előtti-vel (2. ábra), azt látjuk, hogy a vezető, értelmiségi réteg aránya közel azonos, kismértékben csökkent az egyéb szellemiek és növekedett az önálló iparos, kereskedő, szolgáltató réteg aránya. Jelentősebb változás azonban csak a szakmunkások, valamint a betanított- és segédmunkások arányában következett be: az előbbieké 35%-ról 27%-ra csökkent, az utóbbiaké pedig 14%-ról 23%-ra növekedett.

A jelenleg *aktív keresők foglalkozási szerkezete* különböző a férfiaknál és a nőknél (1. táblázat). A nemek szerinti foglalkozási csoportok arányát a fogadó népességen belüli aktív keresők hasonló megoszlásaival összehasonlítva, azt tapasztaljuk, hogy a bevándorló férfiak esetében nagyobb a vezető foglalkozásúak és értelmiségiek együttes aránya (27%), ezzel szemben a nőknél jóval kisebb (23%), mint a fogadó népességen belüli hasonló arányok. Ez annak köszönhető, hogy a bevándorlók között a férfiak nagyobb hányada (35%-a) rendelkezik felsőfokú végzettséggel, mint a nők körében (25%), és az iskolai végzettség nagymértékben meghatározza a munkaerő-piaci státuszt is.

1. táblázat. *A bevándorlók és a magyarországi népesség megoszlása foglalkozási csoportok szerint (%)*

Foglalkozási csoportok	Bevándorlók*		Magyarországi népesség**	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Értelmiségi, vezető	27,2	23,0	22,6	34,5
Egyéb szellemi	7,4	19,8	2,5	17,1
Önálló iparos, kereskedő	9,4	10,2	9,6	6,2
Szakmunkás	33,6	20,7	32,2	11,9
Betanított- és segédmunkás	21,1	25,6	26	28,2
Gazdálkodó, mezőgazdasági munkás	1,3	0,7	7,1	2,1

Forrás: * Bevándorlók, 2002 adatfelvétel; **KSH (2003).

Az egyéb szellemi foglalkozásúak a bevándorló férfiak közt nagyobb arányban jelennek meg, mint a fogadó népességben. Ugyanakkor a vállalkozók és a szakmunkások aránya nagyobb a bevándorló nők esetében (10%, illetve 21%), mint a magyarországi teljes népesség körében. Látható, hogy a szakképzetlen fizikai munkások mindkét nem esetében valamelyest kisebb arányt képviselnek a bevándorlók körében, mint a fogadó társadalomban. A

mezőgazdaságban önálló gazdálkodóként vagy mezőgazdasági munkásként dolgozók aránya pedig elenyésző a bevándorlók esetében.

4. Foglalkozási mobilitás a migráció előtti helyzethez viszonyítva

Az eddigiek alapján azt szűrhetjük le, hogy a vizsgált bevándorló csoport munkaerő-piaci szempontból nem került marginális helyzetbe a bevándorlás következtében, sőt a foglalkoztatottság szempontjából inkább pozitívan változott a helyzetük, pl. csökkent közülük a munkanélküliek aránya. A foglalkozási szerkezetben mutatkozó változások azonban nem a tényleges elmozdulásokat tükrözik, hanem csupán magában a struktúrában észlelhető változásokat. Ez részben abból adódik, hogy a két időpont közötti időszakban mind a munkaerőpiacra való belépések, mind onnan való kilépések történtek, és mint a jelenleg aktívak nagyobb száma is jelzi, gyakoribb volt a belépés. A korábban inaktívak jelentős része vált ugyanis aktív keresővé: a tanulók közel háromnegyede, a gyesen lévők, munkanélküliek és egyéb inaktívak együttes csoportjának kétharmada (a nyugdíjasoknak pedig mindössze 3%-a). Ugyanakkor a korábban aktív keresők több mint egyötöde vált inaktívvá: 5,3%-uk munkanélküli lett, 6,2%-uk eltartott, a többiek (10,9%) pedig az inaktív keresők (gyesen lévők, nyugdíjasok) csoportjába kerültek. Mindezek a változások önmagukban is módosíthatják a foglalkozási szerkezetet.

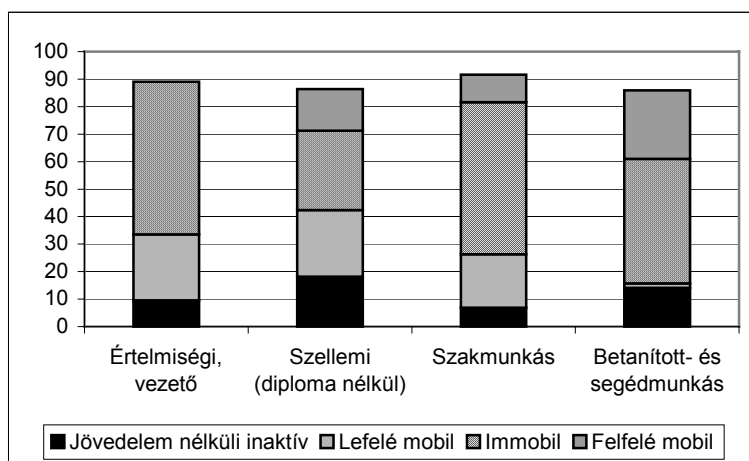
A két időpont között azonban a foglalkozási csoportok között belső elmozdulások is történtek, tehát nem csak a munkaerőpiacra belépők gyarapíthatták – illetve az onnan kilépők csökkentették – egy-egy csoport létszámát, hanem a különböző foglalkozási kategóriák közötti „átjárás” is.

A különböző foglalkozási csoportokba tartozók foglalkozási mobilitását a 3. ábra szemlélteti. A foglalkozás alapján felfelé, illetve lefelé mobilak mellett külön kategóriába soroltuk azokat, akik jövedelem nélküli inaktívvá (munkanélkülivé, háztartásbelivé, egyéb inaktívvá) váltak.

Látható, hogy a migráció jelentős foglalkozási mobilitást eredményezett, de a különböző foglalkozási csoportokon belül eltérő módon. Ha a lefelé mobilak és a jövedelem nélküli inaktívvá válók csoportjait együtt tekintjük, az áttelepedés előtt vezető, értelmiségi rétegbe tartozók egyharmada került a migrációt követően rosszabb helyzetbe, az egyéb szellemi foglalkozásúak 42%-a, a szakmunkások 26%-a és a betanított-, illetve segédmunkások 16%-a. Felfelé mobilitás is megfigyelhető, ám ennek mértéke a diploma nélküli szellemi foglalkozásúaknál és szakmunkásoknál jóval kisebb mértékű, mint a „lecsúszás”. A felfelé mobilitás egyedül a betanított- és segédmunkásoknál számottevő (25%). Látható, hogy mind a vezetők és értelmiségiek, mind az

egyéb szellemi foglalkozásúak jelentős része volt kénytelen alacsonyabb státuszú munkát vállalni, összességében azonban a legnagyobb változás az utóbbiak csoportjánál következett be.

3. ábra. Foglalkozási mobilitás az áttelepedés előtti státuszhoz viszonyítva (%)

Megjegyzés: A 100%-ig fennmaradó részt a jövedelemmel rendelkező inaktívak (gyesen lévők, nyugdíjba lépők) alkotják.

A fenti elmozdulások a migráció előtt foglalkoztatottak csoportjára vonatkoznak, amelybe a megkérdezettek mintegy 47%-a tartozott. E csoport foglalkozási mobilitása és gazdasági aktivitása alapján elmondható, hogy összességében nagyobb volt a lefelé mobilitás (29%), mint a felfele történő elmozdulás (11%), ami azt jelenti, hogy egyéni szinten többen kerültek a migrációt követően valamelyest rosszabb helyzetbe, mint az a bevándorlók teljes csoportjának foglalkozási struktúrája alapján sejthető volt. Ez azért van, mert a tanulók egyharmada értelmiségiként, illetve vezető beosztásúként, 21–21%-uk pedig egyéb szellemiként, illetve szakmunkásként lépett be a munkaerőpiacra (12%-uk továbbra is tanul).

5. A bevándorlók társadalmi integrációja

A bevándorlók társadalmi helyzetét a társas kapcsolatokból származó erőforrásaik is meghatározzák. Az egyén személyes kapcsolathálózatának jellemzői, valamint a különböző civil szervezetekben való részvétele a társadalmi integrációjának fontos mutatói.

A bevándorlók általunk vizsgált csoportja már az áttelepülés előtt is kiterjedt kapcsolathálózattal rendelkezett Magyarországon. Főként az áttelepedett családtagokkal vagy rokonokkal rendelkezők aránya volt magas, de a magyarországi rokon vagy barát említése is elég gyakori volt. A kapcsolatháló integrációs erejét a rajta keresztül áramló erőforrások, a mindennapi problémák, nehézségek megoldásához általa biztosított segítség, támogatás méri. A megkérdezettek erőforrás-transzfereket biztosító kapcsolathálójának vizsgálátára a nyolc szituációs ún. Fisher-módszer⁶ redukált változatát alkalmaztuk, amely három elképzelt életszituáció⁷ felvázolásával méri a különböző területeken szolidaritást biztosító, erőforrást jelentő kapcsolatokat. A felsorolt szituációk az instrumentális és emocionális támogatást nyújtó kapcsolatok körét egyaránt felölelik.

A kapcsolatháló kiterjedtségét vizsgálva az tapasztalható, hogy a három felvázolt szituációban eltérő a kapcsolatok gazdagsága: a segítségnyújtás és a közös programok kapcsán átlagban több személyt említettek (3,5 illetve 4,2), mint a fontos dolgok megbeszélése kapcsán (2,0). Ez azt jelzi, hogy a bevándorlók esetében az instrumentális funkciójú kapcsolatok vannak többségben, és feltehetően éppen a migráció következtében rendelkeznek kevésbé az expresszív funkciójú kapcsolatokkal, ugyanis ez a típusú kapcsolat alakul ki a legnehezebben, legalábbis hosszabb idő alatt, egy új környezetben.⁸

Másfelől mindhárom szituáció esetében jelentős volt azok aránya, akik egyetlen kapcsolat-személyről sem tudtak beszámolni: a háztartás körüli segítségnyújtás kapcsán a megkérdezettek 21%-a, a közös szabadidős programok eltöltése kapcsán 38%-a, a fontos dolgok megbeszélése kapcsán pedig

⁶ A Fischer-módszerről bővebben lásd Fischer–McAllister (1978).

⁷ A három – a személyközi kapcsolatok legfontosabb vonatkozásait átfogó – szituáció: a háztartás körüli ügyes-bajos dolgokban igényelhető segítség, a közös programokon keresztül történő kapcsolattartás és a fontos dolgok, problémák megbeszélése. Mindhárom szituációra vonatkozóan először a releváns kapcsolat(ok) meglétét vagy hiányát tudakoltuk, majd a kapcsolatok számát és végül a legfontosabb kapcsolat-személyek (szituációként max. 5) néhány szocio-demográfiai jellemzőjét (nem, életkor, iskolai végzettség, születési hely) és a kapcsolat jellegét.

⁸ Ugyanakkor azt a módszertani szempontot is figyelembe kell venni, hogy a kérdések sorrendje is befolyásolhatta az említett személyek számát (az utolsó szituációban többnyire kevesebb személyt említenek a megkérdezettek, mint az elsőben) és a fontos dolgok megbeszélésére vonatkozó kérdés harmadikként került megkérdezésre.

26%-a nem említett senkit. Ez mindhárom szituációban nagyobb arány, mint amit egy, a magyar társadalomra vonatkozó, 1998-ban készült adatfelvétel eredményei mutatnak.⁹

A három szituáció együttes figyelembevételével azonban a megkérdezettek mindössze 9%-a nem említett egyetlen kapcsolat-személyt sem, ugyanakkor az összes említett személy átlagos száma 4,7, ami viszont nagyobb, mint amit hasonló magyarországi vizsgálatok során tapasztalt eredmények: 3,5 1997-ben (Angelusz–Tardos 1998), illetve 3,8 1998-ban (Omnibusz vizsgálat). Ehhez – a minta életkori, képzettségbeli sajátosságai mellett – feltehetően az is hozzájárult, hogy az áttelepedés olyan élethelyzeteket hozott létre, amelyekben megnövekedett az interperszonális kapcsolatok jelentősége, illetve nagyobb mértékben mobilizálta a meglévő kapcsolatokat.

A különböző szocio-demográfiai mutatók mentén vizsgálva a kapcsolat-háló kiterjedtségét, leginkább az életkor és az iskolai végzettség (illetve ezek következtében a gazdasági aktivitás és foglalkozás) szerint észlelhető különbség. Hasonlóan a magyarországi lakosság körében készült vizsgálatokhoz, azt tapasztaljuk, hogy az életkor növekedésével a kapcsolatháló kiterjedtsége csökken, a magasabb iskolai végzettségűek felé haladva pedig növekszik: míg az alapfokú végzettségűek és az 55 év felettek 4 alatti kapcsolat-átlaggal rendelkeznek, a felsőfokú végzettségűek és a 30 év alattiak 5 feletttel. Átlag feletti a kapcsolatháló kiterjedtsége az értelmiségieknél (a nem vezető beosztásúaknál), valamint az egyéb szellemieknél és a tanulóknál, ugyanakkor érdekes módon a munkanélkülieknél is, ami azt jelzi, hogy ez a csoport nincs feltétlenül hátrányos helyzetben a kapcsolati tőke szempontjából, szemben a magyarországi munkanélküliekkel, akiket kapcsolat-hiány jellemez.

A kontaktusok gazdagsága kissé nagyobb a városokban, mint a községekben, viszont ellentétben a magyarországi tendenciával Budapesten a legkisebb (4,2), ami a nagyváros személytelenebb – s ezáltal a bevándorlók számára az új kapcsolatok kialakulását megnehezítő – közegéből adódhat.

Az azonos származási hely szerinti szelektivitást a megkérdezett által kiválasztott öt legfontosabb személy születési hely szerinti megoszlásában vizsgálva, azt láthatjuk, hogy az első két helyen említett személyek közt nagyobb arányban vannak azok, akik a kérdezettel azonos országból származnak, míg a negyedik-ötödik helyen említett személyek közt a magyarországi születésűek vannak többségben. Összességében a legfontosabb kapcsolatok 50%-a a kérdezettel azonos országból származik, csaknem ugyanennyi (48%) pedig

⁹ Az MTA ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport által végzett 1998-as Omnibusz vizsgálat kapcsolatháló-blokkja. A szóban forgó kapcsolathálózati vizsgálatot Angelusz Róbert és Tardos Róbert végezte. Az itt közölt eredmények Gödri Irén saját számításai.

magyarországi, a más országbeli kapcsolatok aránya emellett elenyésző. Ha a családi és rokonsági kapcsolatoktól eltekintünk, akkor a legfontosabbnak említett személyek közel egyharmadát (32%) teszik ki az azonos származási országbeli személyek. Tehát az újonnan formálódó magyarországi kapcsolatok ellenére a szolidaritás és kölcsönös segítségnyújtás alapját jelentős részben az azonos származási hely szerint szerveződő hálózatok jelentik.

A *szervezeti, egyesületi tagság* ugyancsak az integrációt elősegítő tényező lehet, lévén, hogy a tagság által bizonyos szolidaritás nyerhető. Azonban a megkérdezettek alig 13,4%-a adott számot arról, hogy valamilyen kulturális, politikai, szakmai vagy társadalmi szervezetnek, egyesületnek vagy klubnak a tagja lenne. Ezek elsősorban az egyházi szervezetek, valamint a szabadidős- és sportegyesületek voltak. Valamivel nagyobb a tagok aránya az 55 év alatti korcsoportok esetében (15–16%), a férfiaknál (16%) és a felsőfokú végzettségűeknél (20%). Azonban a magyarországi lakosság körében jellemző arányokhoz képest – ahol 1987-ben a megkérdezettek 20%-a, 1997-ben egyharmaduk volt tagja valamilyen egyesületnek, szervezetnek (Angelusz–Tardos 1998) – még így is alulmarad.

6. Elégedettség

A társadalmi helyzet szubjektív mutatója lehet a különböző tényezőkkel – az életkörülményekkel, az anyagi helyzettel, egészségi állapottal stb. – való elégedettség. Az elégedettség különböző dimenziói közül az alábbiakban azokat mutatjuk be, amelyeknél lehetséges volt az összehasonlítás a magyarországi társadalomban mért elégedettségekkel (4 ábra). A magyarországi népességre vonatkozó adatok forrása ez esetben az *Életünk fordulópontjai* c. vizsgálat¹⁰ adatbázisa.

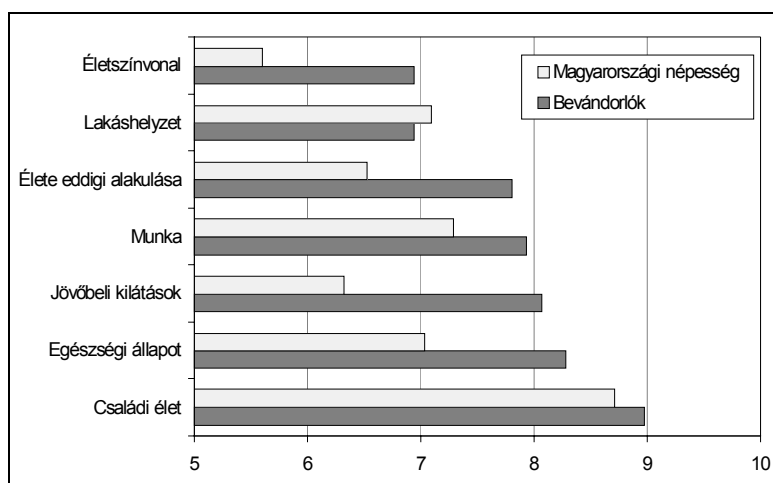
A legtöbb dimenzió mentén a bevándorlóknál nagyobb elégedettségi átlag figyelhető meg, mint a magyar népesség körében. Egyedül a lakáshelyzetükkel mutatkoznak kissé elégedetlenebbeknek, ami ha figyelembe vesszük, hogy mindössze 56%-uk lakik saját tulajdonú lakásban, nem meglepő.¹¹ Az egészségi állapottal való nagyobb elégedettség nyilván abból is adódik, hogy nagyobb arányban vannak köztük fiatalok. Azonban látható, hogy nem csu-

¹⁰ Az *Életünk fordulópontjai* c. társadalmi-demográfiai adatfelvétel a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete által indított panel-vizsgálat, amelynek első hulláma 2001 novembere és 2002 februárja között zajlott a 18–74 éves népesség 16 394 fős reprezentatív országos mintáján. Részletes módszertani leírását lásd: Kapitány (szerk. 2003).

¹¹ Másfelől viszont a saját lakással rendelkezők 56%-os aránya is meglepően magas, figyelembe véve, hogy a megkérdezettek az adatfelvételt megelőző évben kaptak bevándorló státuszt.

pán életük eddigi alakulásával és jelenlegi életszínvonalukkal, hanem a jövőbeli kilátásaikkal is jóval elégedettebbek, mint a magyar társadalom átlaga. Ezzel függ össze, hogy míg az áttelepedés előtti életkörülményeiket 5,5-ös átlaggal értékelték a 11-fokú skálán, addig a jelenlegit már 7,2-vel, az öt évvel későbbi életkörülményeiket pedig 8,7-re. Optimizmusukat az is tükrözi, hogy a „*bízom a jövőben*” kijelentést 70%-uk teljesen igaznak, további 26%-uk pedig inkább igaznak érzi magára nézve.

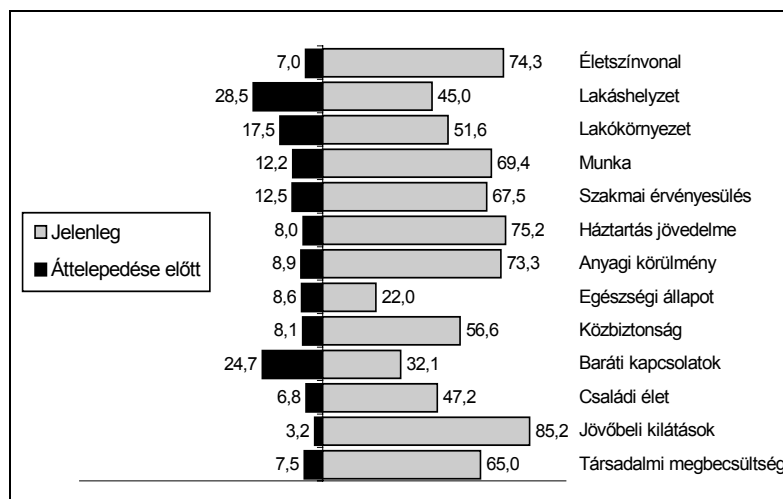
4. ábra. Az elégedettség mértéke a különböző területeken a bevándorlók és a magyarországi népesség körében, 2001/2002 (skálaátlagok)

Megjegyzés: A válaszokat egy 11-fokú skálán mértük, ahol a 0 – nagyon elégedetlen, a 10 – nagyon elégedett véleményt jelentette.

Ha a jelenlegit saját áttelepedés előtti elégedettségükhöz viszonyítjuk, azt tapasztaljuk, hogy jelenlegi helyzetükkel valamennyi területen sokkal nagyobb arányban elégedettebbek. (5. ábra) A migráció előtti helyzetük kilátástalanságára utal, hogy elenyésző számban vannak azok, akik az akkori jövőbeli kilátásaikkal elégedettek lettek volna. Két olyan dimenzió van, ahol viszonylag többen állították azt, hogy áttelepedés előtt voltak elégedettebbek: a lakáshelyzet (28,5%), illetve a baráti kapcsolataik (25%) esetében. Az előbbi, objektív lakáshelyzetüket tekintve teljesen érthető. A baráti kapcsolatokkal áttelepedés előtt elégedettebbek közt pedig többségben vannak az utóbbi egy-két évben érkezettek és az idősebbek.

5. ábra. Mikor volt elégedettebb? – a kérdésre adott érvényes válaszok megoszlása (%)

Megjegyzés: A 100%-ig fennmaradó részt azok teszik ki, akik az adott területen belül ugyanolyan elégedetnek érzik magukat jelenleg, mint áttelepedésük előtt.

7. Összegzés

A tanulmány a Magyarországon 2001-ben bevándorló státuszt szerző, a szomszédos országokból érkező bevándorlók társadalmi helyzetének néhány vonatkozását próbálta megvilágítani.¹² A társadalmi helyzet objektív mutatója – a munkaerő-piaci helyzet – alapján az szűrődik le, hogy a csoport egészét tekintve mind a migráció előtti állapothoz, mind a magyarországi viszonyokhoz képest inkább pozitív változásokat eredményezett a migráció. Ugyanakkor a foglalkoztatottság és a foglalkozás egyéni szinten történő változásai azt jelzik, hogy jelentős mobilitás is lejátszódott, a különböző foglalkozási csoportokon belül eltérő módon. A munkaerőpiacon való elhelyezkedés a korábban értelmiségi, vezető foglalkozásúak, valamint a szakmunkások esetében volt a legsikeresebb, annak ellenére, hogy foglalkozás szempontjára

¹² Az eredmények értelmezése során figyelembe kell vennünk a minta azon sajátosságát, hogy a bevándorló státuszt már megszerző személyekről van szó, és e csoport helyzete – a státuszuk rendezettségé folytán is – minden bizonnyal jobb, mint a Magyarországon élő más migráns csoportoké (például a vendégmunkásoké).

ból viszonylag jelentős részük rosszabb helyzetbe került. Leginkább a diploma nélküli szellemi foglalkozásúak helyzete romlott – mind a munkaerőpiacról való kiszorulás, mind a foglakozás tekintetében.

A bevándorlók társadalmi integrációját tekintve megállapítható, hogy társas kapcsolataik gazdagsága ellenére elsősorban az azonos származási hely alapján szerveződő kapcsolathálókat jelentik a szolidaritás és a kölcsönös segítségnyújtás alapját. Ez azonban a Magyarországra áttelepedett családi és rokonsági kapcsolataik kiterjedtségéből adódik, ezektől eltekintve a kapcsolathálókat jelentős részét a magyarországi kapcsolat-személyek képezik. A bevándorlók civil társadalomba való integrálódásuk azonban nem mondható jelentősnek.

A szomszédos országokból érkező bevándorlók különböző területekkel való elégedettségük alapján úgy tűnik, hogy a szubjektív helyzetképük jobb, mint a magyar népességé. Az objektív körülményekkel (életszínvonallal, jövedelemmel, anyagi körülményekkel), valamint a jövőbeli kilátásaikkal való jelenlegi nagyobb elégedettségük azt jelzi, hogy a migráció mindenképpen pozitív változást jelentett életükben.

IRODALOM

- Angelusz R. – Tardos R. 1998: A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi T. – Tóth I.Gy. – Vukovich Gy. szerk.: *Társadalmi Riport*, 1998. Budapest: TÁRKI, 237–256. p.
- Bourdieu, P. 1978: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Gondolat.
- Fischer, C. – L. McAllister 1978: A procedure for surveying personal networks. *Sociological Methods and Research*, No. 7.
- Gesano, G. 2002: Economic goals, migration plans and work status of recent immigrants in Italy. In: Bonifazi, C. – G. Gesano eds.: *Contributions to international migration studies*. Roma: Istituto di Ricerche Sulla Popolazione. 133–157. p.
- Kapitány B. szerk. 2003: *Módszertan és dokumentáció. Az adatfelvétel ismertetése. Műhelytanulmányok 2*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Kolosi T. 1984: *Státusz és réteg*. Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- KSH 2003: *Társadalmi Helyzetkép 2002*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Ostby, L. 2002: Why analyze immigrants? Ethical and empirical aspects. In: *Yearbook of Population in Finland* 38, 125–143. p.